

Benjamin Britten (1913-1976) – Violconcert op. 15 (1938-39, rev. 1950, 1958)

“Noem een componist van een violconcert wiens naam begint met een B.” Als deze vraag bij triviaant op een kaartje zou staan, zou bijna iedereen - ook de gevorderde klassieke muziek-liefhebber - waarschijnlijk eerst met Bach, Beethoven of Brahms aankomen. Net zo min zal iemand muziek bij muziek met een link naar de Spaanse burgeroorlog denken aan een Britse componist. Toch gebeurt dit in het violconcert van de Engelse componist Benjamin Britten. Dit icoon van het Britse muziekleven van de twintigste eeuw associëren de meeste ‘continentals’ vaak echter alleen met de lp’s/cd’s met kinderklassiek waarop zijn Young Person’s Guide to the Orchestra staat. Britten was echter een stuk veelzijdiger dan enkel dit stuk voor kinderen: een grote hoeveelheid opera’s, kamermuziek en liederencyclieren zijn werkenlijst en ook het grote War Requiem naar aanleiding van de gruwelen van de Tweede Wereldoorlog. De pacifist Britten zag dit echter al daarvoor aankomen en verwerkte de spanningen, dreiging en grimmige sfeer van de situatie in Europa in dit violconcert.

Aanleiding voor het schrijven van een violconcert was een ontmoeting in Barcelona in 1936 op een muziekfestival met de Spaanse violvirtuoos Antonio Brosa. Met de burgeroorlog op punt van uitbreken en de goede samenwerking tijdens dat festival tussen de twee was de basis gelegd om een stuk met Spaanse invloeden te schrijven en dat is dan ook het hele violconcert te merken.

Al in het eerste deel vormt een ritme, dat volgens Brosa echt Spaans was, de kiem van het hele deel en zelfs ook voor gedeeltes van de rest van het concert en is bijna continu te horen. Ook de combinatie van pauken en bekkens die dit ritme introduceren blijft tot aan de slotmaat van het concert terugkomen. Het is dan aan de soloviool om de melodie te introduceren: melancholisch en trots als een Spanjaard. Langzamerhand komt er steeds meer onrust en gespannenheid in en trompetsignalen en een kleine trom lijken de aanzet te geven tot de eerste legercharge, maar zo snel als er opgeladen werd loopt de opgefoktheid leeg en klinkt de melodie nog melancholischer, maar ook gelatener als de strijkers hem spelen en de solist het ritme vertolkt. Onderhuidse spanning blijft, maar het deel eindigt schijnbaar gerustgesteld.

Schijnbaar, want wat volgt is één van de meest grillige, spookachtige en

dreigende tweede delen van een vioolconcert. Weer zijn er verwijzingen naar Spanje in ritme en melodie en weer is de oorlogsdreiging voelbaar. Nergens laat Britten de luisteraar uitrusten: is het niet met scherpe accenten en zweepslagen, dan wel met spooky combinaties zoals een tuba solo begeleid door twee piccolo's. Het deel kookt uiteindelijk helemaal over, met een bijna hulpeloze solist, maar als de tank dan finaal op ramkoers lijkt aan te komen denderen, bevriest de muziek en gaat de solist alleen in een cadens door, virtuoos de resten en brokken van de eerste twee delen bij elkaar rapend. Na een glissando stijgt de viool om heel hoog nog één keer de melodie van het eerste deel te spelen, terwijl de trombones het thema van het laatste deel, een passacaglia – een wederom Spaanse oude hofdans -, inzetten. In deze dans wordt het thema herhaald en gevarieerd, in dit deel tien keer, maar dan wel op z'n Brittens met versnellingen, vertragingen en wrange harmonieën. Als dan in de tiende variatie het orkest uitgelaten zijn grootsheid heeft getoond en de dreiging uit de lucht lijkt, duikt de viool naar haar diepste en donkerste kant, ontspant en de trombones zetten met dempers een laatste ademend thema in: voor het orkest is de oorlog voorbij. De solist blijft echter onrustig en blijft hysterisch schrijen en jammeren. Er volgt nog één dramatische bekkenklap, maar dan moet de viool zich gewonnen geven. Zij stijgt steeds zachter wordend op en blijft hangen op een langzaam uitstervende triller die de stemming wisselt tussen majeur en mineur; tussen hoop en smartelijke berusting. De beslissing van het individu blijft en wat zou volgen wist op dat moment ook nog niemand in Europa. De vijf jaar daarna zijn ons bekend.

Britten voltooide zijn concert in de VS en Canada en moest toen noodgedwongen door de gevolgen die hij al leek voorvoeld te hebben in Amerika blijven. Zodoende werd de première in New York verzorgd, maar wel met de inmiddels ook gevluchte Brosa. De kritieken waren laaiend enthousiast, onder andere over de vele orkestrale effecten die Britten gebruikte. Desondanks werd het geen repertoirestuk, waarschijnlijk vanwege de wrangheid, de complexiteit van het laatste deel, de waanzinnig veeleisende vioolpartij en de vreemde opbouw van het concert. Desondanks is het stuk onder andere dankzij het ambassadeurschap van 'onze eigen' Janine Jansen, die het werk overal speelt, de afgelopen tien jaar steeds populairder geworden en staat het hier vanavond ook op de lessenaar. Wellicht dat daarom onder andere een paar van u bij het volgende potje triviant direct overtuigd zal antwoorden: "Britten!"

